

Foto Ans Ottema

BELEEF DE NATUUR!

Van de bestuurstafel

door **Karen Groeneveld**

Dit is al weer het vierde Schrijvertje in digitale vorm. We hebben veel enthousiaste reactie gehad, en ook enkele bedenkingen bij deze nieuwe vorm. Lezen vanaf een scherm is heel anders dan af en toe een blaadje oppakken om er even in te bladeren. Voor wie omgaan met een computer niet een dagelijkse bezigheid is, is het een hele overgang. We nemen als bestuur al het commentaar ter harte, dus blijf ons vooral van commentaar voorzien! In dit onstuimige en wisselvallige voorjaar werden we geconfronteerd met het verlies van een zeer gewaardeerd erelid van IVN-NMA. Op 24 mei moesten we afscheid nemen van Hinke de Klerck. Hinke stond aan de wieg van onze afdeling en heeft zich bijzonder ingezet om een bloeiende vereniging op poten te zetten. Zij zal altijd een speciale plek innemen in onze herinnering.

We zijn inmiddels halverwege het jaar. De zomer dient zich aan, met hopelijk voldoende gelegenheid om veel buiten te zijn en te genieten van interessante waarnemingen. Ik wil hierbij graag al onze leden en donateurs oproepen om elkaar deelgenoot te maken van de mooie dingen die we in de natuur om ons heen tegenkomen. Stuur ons de komende tijd vooral foto's en berichten van leuke, boeiende, verrassende of vreemde belevenissen uit de natuur. Wie weet leidt het tot een nieuw item in 't Schrijvertje of op de nieuwe website!

Rechts: Hinke de Klerck
foto Theo Kock

Agenda juli / augustus

Zondag 10 juli 2016

Wandeling langs het Kienveen

start: 14.00 uur

startplaats: parkeerplaats bij het kasteel.

thema: zomer om en bij het kasteel.

inlichtingen: Wim van den Brink,
tel. 0575-441107

@: bwvandenbrink@live.nl

Dinsdag 12 juli 2016

Natuurtuin werkavond

tijd: 19.00 uur tot 21.00 uur

plaats: natuurtuin op de hoek van Albert Hahnweg/Enkweg te Lochem

inl: Gerard Doornbos,
tel. 0573-251041

gerard.doornbos@kickmail.nl

Zaterdag 23 juli 2016

Natuurtuin

werkochtend

tijd: 9.30 uur tot 12.30 uur

plaats: natuurtuin op de hoek van Albert Hahnweg/Enkweg te Lochem

inl.: Gerard Doornbos,
tel. 0573-251041

@: natuurtuin@hotmail.com

Zondag 24 juli 2016

Fietstocht rondom Vorden

start: 14.00 uur

duur drie uur met koffie onderweg

startplaats: parkeerplaats nabij kasteel de Wildenborch, Wildenborchseweg 20, 7251 KG Vorden.

thema: invloed van de

landeigenaren op het (cultuur) landschap rondom Vorden.

inlichtingen: Gerard Wesselink,
tel. 0575-441489

@: dikkieengerard@gmail.com

Dinsdag 9 augustus 2016

Natuurtuin werkavond

tijd: 19.00 uur tot 21.00 uur

plaats: natuurtuin op de hoek van Albert Hahnweg/Enkweg te Lochem

inl: Gerard Doornbos,
tel. 0573-251041

natuurtuin@hotmail.com

Zondag 14 augustus 2016

Wandeling landgoed Verwolde

start: 14.00 uur

startplaats: parkeerplaats bij Huis Verwolde, Jonker Emilelaan 4, Laren-Gld.

thema:

beetje geschiedenis, beetje natuur.

inlichtingen:

Pat de Blocq

tel.0573-252782

@:Pat_deblocq@hotmail.com

Dinsdag 23 augustus

Verenigingsavond

thema: Vleermuizen

aanvang: 19.30 uur

sprekers: Kevin Collins en Anke Hollink van de vleermuizengroep Neede

inlichtingen: Johan Aalbers
tel. 0545-271893

@:johandientje@gmail.com

Foto Ans Ottema

Wandelingen omliggende IVN-afdelingen

IVN afdeling Oost-Achterhoek.

17 juli:

wandeling bij Neede

thema: natuurontwikkeling

start: 14.00 uur.

startplaats: Hoek Elsmansdijk/
Aaftinkdijk.

21 augustus:

wandeling bij Winterswijk/ Meddo

thema: beken

start: 14.00 uur.

startplaats: Goorweg 38/43 7104
BA

IVN afdeling Zutphen- Warnsveld / Gorsse Heide.

10 juli:

Libellenwandeling

start: 14.00 uur.

startplaats: hoek Elzerdijk/
Reeverdijk te Eefde

21 augustus:

wandeling vanaf Wasserij De IJsselstroom,

Vliegendijk 16, Zutphen.

IVN afdeling De Oude IJsselstreek

3 juli:

Hoog-Keppelwandeling

start: 14.00 uur Burg. van
Panhuysbrink, Hoog-Keppel

4 juli:

Peeskeswandeling

start: 19.30 uur
uitspanning 't Peeske,
Peeskesweg 12, Beek

9 juli:

Akkerrandenfietsocht

start: 14.00 uur.
Lage Heurnseweg 11, De Heurne
(bij Dinxperlo)

10 juli:

wandeling Kleine Gelderse Waard

start: 09.00 uur.
parkeerplaats dorps huis
Eensgezindheid, Schoolstraat 23,
Aerd.

18 juli:

Hoog-Eltenwandeling

start: 19.30 uur. Parkeerplaats
Sint-Vituskerk, Hoog-Elten

25 juli:

Sprengwandeling

start: 19.30 uur. Parkeerplaats
camping Brockhausen,
Eltenseweg 20, Stokkum

27 juli:

wandeling De Kruisbergse

Bossen

start: 19.00 uur.
Het Wapen van Heeckeren,
Zelhemseweg 16, Hummelo

1 augustus:

Galgenbergwandeling

start: 19.30 uur.

hoek Zwarte Kolkseweg/
Montferlandstr., 's-Heerenberg

6 augustus:

Heidenhoeksevloed

start: 19.00 uur parkeerplaats
hoek Jolinkdijk/Nijmansedijk,
Zelhem

8 augustus:

Plantagewandeling

start: 19.30 uur.
grenscafé De Peer,
Emmerikseweg 12,
's-Heerenberg.

Ledenmutaties

Nieuwe leden:

Riet Diepenheim, Burg.
Bloemersstraat 9/08,
7271 DA Borculo
Bart Klootwijk, Hennep 8,
7261 JK Ruurlo
Simon Christiaanse, Muldersweg
3, 7261 LG Ruurlo

Opzeggingen:

Sophie van Wijk, Marinus
Naefflaan 7, 7241 GC Lochem
L. de Jongh, Barchemseweg 70,
7241 JG Lochem
Marcel Schuit, Emmastraat 21,
7241 EN Lochem
Ali Groot Nuelend, Lindeseweg 1,
7251 ND Vorden

Overleden

Hinke de Klerck-Stegeman,
Maandagweg 2, 7251 MT Vorden

In memoriam Hinke de Klerck

door **Ettie Segers**

foto **Dientje Aalbers**

Hoe het zo gekomen is?

Nou, eigenlijk zo.

Het IVN, afdeling Lochem en omstreken, dat heette toen zo, had een schoolgebouw te leen gekregen van de gemeente. Dat was ergens begin jaren '80. Het verwerk was klaar, de mieren hadden we uit het gebouw gesmeten en we konden koffie zetten; dat was heel belangrijk om de moed er in te houden.

Wij hadden nog geen enkele ervaring in het runnen van een afdeling, laat staan in het beheren van een informatieruimte. Maar het leek ons een goed idee om eens een tentoonstelling in huis te halen, dan kreeg je tenminste mensen over de vloer.

En toen de tentoonstelling er was en er op een of andere manier ook wat publiek kwam kijken, toen kwam Hinke ineens binnen.

Die eerste kennismaking was zeg maar overdonderend; - hebben jullie al plannen voor een groencursus? -hebben jullie al contact gehad met de consultant? -hoe doen jullie de publiciteit, contacten met de krant en zo? En dit was nog maar het begin. Wat Hinke daarna allemaal heeft aangepakt en opgezet is in dit bestek allemaal niet te noemen. Daarom noem ik er maar een paar.

Zij heeft de werkgroep publiciteit lang gerund. De werkgroep nascholing (later heette dat verenigingsavonden) is door Hinke, sa-

men met haar echtgenoot Pieter, tot een gevarieerde maandelijkse activiteit van hoog niveau ontwikkeld. Stichting Edumat kwam ook uit haar koker. De cursuswerkgroep (inclusief de begeleidingcommissie (BCN) voor de gidsencursus), de brainstormwerkgroep, kasteeltuin Ruurlo.

Hinke; Je was een motor, een stimulant, een bron van ideeën, je bleef trekken en sleuren, altijd met papieren en mappen bij je. Je was een sparringpartner: opperde ik een keer een ideetje uit mijn eigen mapje, dan kwamen er altijd aanvullingen, nieuwe ideeën en suggesties.

Je kon geweldig filosoferen, je was positief door dik en dun en dat wist je op anderen over te brengen.

Je was aanstekelijk enthousiast en we hebben, al of niet onder het genot van een glas wijn, ontzettend veel gelachen.

Ik ben je dankbaar voor alles wat je wist; ik ben blij dat ik je heb leren kennen zoals je was.

Het IVN mag in z'n handjes knijpen als je zulke leden in huis hebt.

Wij allemaal zullen je missen, enorm missen.

Vaarwel!

Juli

door **Dientje Aalbers**

foto **Paula van Enk**

Juli is genoemd naar Julius Caesar, die met de astroloog Sosigenes een nieuwe kalenderindeling maakte, waarin juli de zevende maand werd.

Juli heet ook wel maaimaand.

Het eerste koren komt in juli tot rijpheid en wordt gemaaid. De benaming hooimaand komt van Karel de Grote. Vroeger was het hooi het belangrijkste voedsel om het vee de winter door te krijgen. Vooral ook door de vele kruiden was dat het voedsel bij uitstek.

Met de komst van meststoffen en de intensivering van de landbouw is het maaien sterk vervroegd.

Het weer in juli.

Op 1 juli staat de zon 16 uur en 40 minuten boven de horizon. In deze maand korten de dagen met 1 uur en 10 minuten.

Juli is bij ons vaak de warmste maand van het jaar. Doordat de luchtvochtigheid nogal groot is, is het vaak zwoel en drukkend. Hierdoor ontwikkelen zich gemakkelijk onweersbuien. Een periode met warm tot zeer warm weer wordt vaak met "zwaar weer" afgesloten. Berucht zijn de hondsdagen van 19 juli tot 18 augustus. -Komen de hondsdagen met veel regen, dan gaan we slechte tijden tegen-.

Een onweersbui na grote hitte is een weldaad voor de natuur, maar slagregens, hagel en windstoten kunnen ook veel schade aanrichten.

Natuur en landschap.

Eind juni komt de ontwikkeling van de natuur tot een hoogtepunt, waarna een periode van rust volgt. De vogels hoor je steeds minder. Een aantal begint met het wisselen van de veren. In die ruiperiode zijn de vogels erg kwetsbaar en moeten zich zo onopvallend mogelijk gedragen.

Bij het warme weer gedijen de insecten in het algemeen zeer goed. Overal zie je bijen, hommels, vlinders, libellen en andere miniatuurtjes. Helaas gaat het steeds minder goed met de vlinders, omdat hun leefgebied steeds kleiner wordt.

In het Stelkampsveld op het landgoed Beekvliet jagen en paren de blauwe juffers boven het zgn. Littorellaplasje. Af en toe valt er een te prooi aan het vleesetende plantje zonnedauw, dat rondom het plasje veel aanwezig is.

De weide is een leefgemeenschap met een veelzijdige planten- en dierenwereld. De soortenrijkdom

neemt echter af naarmate er meer gemaaid en gemest wordt. Daarnaast is het gebruik van gifstoffen vernietigend voor een natuurlijk proces.

Vooral in goede weidegrond is de rijkdom aan micro-organismen en dieren vaak niet minder dan in een loofbosbodem. Velen daarvan leven als larve in het binnenste van de bladeren en plantenstengels. Met de andere plantenetende diersoorten als krekels en sprinkhanen vormen zij het voornaamste voedsel voor spinnen, sluipwespen, vliegen, libellen, vogels, spitsmuizen, egels en vleermuizen.

Typische weidevogels zijn Kieviten, grutto's, tureluurs, wulpen, patrijzen, fazanten, graspiepers en gele kwikstaarten. Omdat herhaaldelijk maaien hun broedsel en jongen in gevaar brengt, worden ze bijna allemaal bedreigd in hun bestaan.

Stageverslag

Wandeling Natuurgebied Koolmansdijk, Lievelede

Door **Joke Langenkamp**
Foto **Ans Ottema**

Foto Paarse orchis

IVN NMA organiseerde op 12 juni 2016 een publiekswandeling door het natuurgebied aan de Koolmansdijk in Lievelede. Ik had eerder, in februari, afgesproken met Loes Lagendijk en Hans Berndsen, dat ik als stagiaire van de IVN gidsencursus met deze wandeling mee zou lopen.

De wandeling was al geruime tijd geleden gepland en stond aangekondigd in het jaarprogramma 2016 van IVN NMA en op de website. De wandeling werd per email op 5 juni nog eens aangekondigd bij IVN-ers en andere geïnteresseerden. Het gebied, van Staatsbosbeheer, werd beschreven als prachtig blauwgrasland en rijk aan orchideeën. Drie weken voor de publiekswandeling stuurden Hans Berndsen en Loes Lagendijk

een email uit naar de gidsen van IVN NMA om hen uit te nodigen voor de voorbereidende wandeling.

De voorbereidende wandeling had plaats op 11 juni. Een aantal gidsen van IVN NMA was aanwezig, alsook een aantal deelnemers aan de IVN gidsencursus. NMA had ervoor gezorgd dat er koffie was. De hoofdgids, Hans Berndsen, vertelde dat verschillende mensen contact met hem hadden opgenomen om informatie te vragen over de wandeling; hij verwachtte daarom een flink aantal deelnemers op zondag. Tijdens de voorwandeling werd er vooral goed gekeken welke, met name bloeiende planten er op het moment in het gebied zijn. Er waren zelfs wat gedachtenwisselingen over de juiste naam van een paar planten (maar bij onduidelijkheid tijdens de

publiekswandeling is het beter te zeggen dat je het niet weet). De gidsen en aspirant gidsen kregen een mooie 'Zoekkaart om zelf orchideeën te herkennen'. Tijdens de voorbereiding werd ook goed op de lengte van de wandeling gelet, en op de plaats voor de koffiepauze. Tenslotte werd er ook besproken of de locatie van de parkeerplaats duidelijk is (aangezien er nog een tweede, kleinere parkeerplek in de buurt is). De voorbereidingen ter plekke duurden van 14.00 uur tot 16.30 uur. In conclusie, tijdens de voorbereidende wandeling kwamen de volgende zaken aan de orde :

- 1) inventarisatie van wat er te zien is
- 2) aantal gidsen
- 3) parkeerplaats
- 4) route (parcours en lengte)
- 5) plek voor koffiepauze

Bij de publiekswandeling de volgende dag, op 12 juni, begonnen de deelnemers al om 13.30 uur te arriveren. In totaal, gidsen inclusief, waren er 44 personen. Vlak voor het vertrek gaf de hoofdgids het aantal deelnemers door aan degenen die de koffie zouden verzorgen.

Om 14.00 uur riep Hans, als de hoofdgids, iedereen bij elkaar. Hij heette iedereen welkom, stelde zichzelf voor, en introduceerde de twee andere gidsen: Regina en Theo Hermus. Hij stelde voor dat er in drie groepen zal worden gewandeld, ieder met een gids, waarbij één gids vooral veel afweet van insecten, één veel van bloemen en één van alles wat. Er werden op een heel natuurlijke manier drie groepen gevormd die ongeveer even groot waren.

Ik sloot me aan bij de groep van Hans. De eerste twee groepen gingen op weg (één linksom, één rechtsom).

Hans bleef even achter met de laatste groep. Hij gaf een inleiding over het gebied.

Als natuurgebied pas 16 jaar oud, eerst 40 ha nu 80 ha.

Het gebied werd verarmd door een -rijk bemestelaag af te graven en heeft zich vervolgens ontwikkeld tot mooi blauwgrasland met een grote variatie aan planten, die houden van natte, voedselarme gronden. Hans vroeg of eenieder bekend is met IVN en hij had een mooi gespreksonderwerp (een nest van de eikenprocessierups) terwijl we wachtten tot de twee andere groepen weg waren.

In het gebied zagen we o.a. de volgende planten waarbij Hans typerende kenmerken aanduidde of een anekdote vertelde: bijvoet (Romeinen), boerenwormkruid, akkerkool (wrijf een blaadje), doller kervel (giftig), ogentroost, ratelaar (zaaddoosje rammelt), biggenkruid (composiet, buitenrand niet vruchtbaar), gevlekte orchis (oorsprong naam), egelboterbloem, grasmuur, heermoes (legoplant), welriekende nachtorchis, duivelsbeet (gefrustreerde duivel), brandnetel (van onder naar boven strijken), tormentil (let op : 4 bloemblaadjes), dophei, struikhei, voederwikke (ontwikkeld tot niet-giftige plant & gekweekt als eiwitrijk diervoedsel), zuring, zachte ooievaarsbek, kattenstaart, smalle weegbree (tegen brandnetelprikkels), duizendblad (stelpt bloeden), tamme kastanje, bramen (verschil stekels/doornen),

vuilboom (stinkt, vroeger voor bezems), rankende helmbloem, fluitekruid (uitgebloeid), eik met vorstscheur (capillair water transport), zuring (vocht tegen insectenbeten).

De volgende onderwerpen werden ook aangevoerd tijdens de wandeling. Verschil inundatie/retentie, naam blauwgrasland, geneeskrachtige werking sommige planten, op wat ze lijken, onderlinge afhankelijkheid planten/dieren, indicatorplanten, hoogteverschillen gebied, aantal stippen lieveheersbeestje geeft soort aan, vlinderbloemigen en scheepstaal (vlag, kiel, zwaarden).

We kwamen aan bij de parkeerplaats net na 16.00. De twee andere groepen waren even voor ons gearriveerd. Hans bedankte zijn groep voor de deelname. Hij vroeg of iedereen de IVN website kent en noemde dat IVN NMA iedere 2e zondag van de maand een wandeling verzorgt, en IVN Oost Achterhoek iedere 3e zondag van de maand. Toen de deelnemers naar hun auto/fiets liepen zagen we, als bonus, drie kraanvogels (of waren het toch ooievaars?).

Wat opviel tijdens de publiekswandeling:

- 1) een groep zou eigenlijk niet groter moeten zijn dan 10 tot 12 personen
- 2) fotograferende deelnemers kunnen gemakkelijk afgescheiden raken van de groep
- 3) langs een fietspad lopen is lastig en een beetje gevaarlijk
- 4) deelnemers vinden anekdotes leuk, waarderen het zeer te horen over bijzondere kenmerken/eigenschappen van planten, en willen graag zelf ruiken en voelen.

Het was een heel mooie, leerzame wandeling.

WAARNEMINGEN

Door **Ans Ottema**

Foto's **Ans Ottema**

26 april 2016

Bloemen bloeien; dat kennen we wel. Grassen bloeien ook.

Een van de eerste soorten grassen die bloeien in het voorjaar is de grote vossenstaart. Het bloeit met een zachte aarpluim 1cm dik en tot 10 cm lang. Het is een goed voedergras. In Nederland is het een algemeen voorkomend grassoort. Hier zie je de bloei met rijpe helmknoppen. Eerst verschijnen vrouwelijke bloemen, room wit. Later komen de mannelijke bloemen in bloei.

Foto bloeiend gras

01 mei 2016

De mannelijke katjes van de walnotenboom. Ook wel okkernoot genoemd.

De okkernoot is een mooie grote boom met een brede kroon en dikke stam. Kan een hoogte van wel 30 meter bereiken. In de Achterhoek zie je ze best wel vaak bij een boerderij staan.

Foto walnoot

De lege noten vind ik zelfs wel in mijn tuin. Vogels eten graag van de noten en verspreiden zo wat ze meenemen.

De Romeinen namen vroeger de zaden mee toen ze met legioenen naar het noorden trokken om de "barbaren" te onderdrukken en te beleggen. De noten als voedsel en de olie hieruit waren en zijn geliefd. "Vorstelijke noot van Jupiter" is een bijnaam. Gepelde noten hebben overeenkomstige vorm als van onze hersenen. De okkernootenkatjes groeien begin mei. De harde eetbare noten vallen in september. Ze rijpen in warme zomers. De gerimpelde noot heeft een groene schil.

10 mei 2016

De schoonheid van een uitgebloeide paardenbloem!

Wat een uitbundige bloei in bermen en tuinen hebben we begin mei kunnen ervaren!

Na soms korte bloei is er nog de verrassing van wat daarop volgt. De pluis van een paardenbloem ziet er sprookjesachtig uit in het avondlicht.

De weilanden kleurden geel van paardenbloemen en soms roze door bloeiende pinksterbloemen.

Mooi dat de natuur opfleurt door groei en bloei van planten.

Foto uitgebloeide paardenbloem

Foto snuitvlieg

12 mei 2016

Snuitvlieg.

Ik zag deze vlieg plakkerige aanslag op een blad van een klimop afzuigen. Kent iemand een naam voor dit insect?

Het is een kleine waarneming die me toch naar het fototoestel deed grijpen om eens goed te kijken. Bij een geringste beweging voelde de vlieg zich verstoord en liet een rood achterlijf uitsteken om zich te laten gelden.

De vleugels lijken mooi in het licht van de avondzon.

Foto Orchis

21 mei 2016

Is dit een mannetjes orchis?

Deze orchidee stond dinsdag al in bloei bij de natte gebieden bij natuurgebied de Flierdijk ten zuiden van Barchem. Bij de Flierdijk groeien al pollen Parnassia. Mooie gladde hartvormige bladeren. Nu nog wat regen en de groei en bloei kan beginnen.

Het is nu schraal en droog in de natuur. Bij Steltkampsveld kwamen de bladeren van de gevlekte orchidee al zichtbaar op de bodem. Plat en gedrongen klaar om een groeispruit te beginnen.

mei 2016

Heel mooi!!!! Berm Barchemseweg.

Foto Klaprozen Barchemseweg

22 mei 2016

Ze zijn er weer!

De larven van de kevers van Lieveheersbeestje zijn uit de pop. Ze zijn op zoek naar bladluizen. Daar houden ze van. De kevers overwinteren en leggen eitjes. De larve gaat zich later verpoppen als er genoeg gegeten is.

Foto Lieveheersbeestje, larve, geboorte

23 mei 2016.

Hier zie je een schuimnest van een cicade. Een cicade is een halfvleugelig insect die zich springend verplaatst. De nimf van de cicade zuigt van plantensap. Uitscheiding wordt opgeklopt tot een schuimnest. Het schuimkoekoeksspuug- beschermt de nimf tegen uitdroging en vijanden. In mei zie je op planten dit verschijnsel.

Foto Koekoeksspuug

30 mei 2016

Nu had ik dit weer in de tuin. Ik denk dat het een sluipwesp is. Mooie antennes heeft deze. Even na het op de foto zetten ontdekte de merel in de tuin een lekker hapje!! Eten en gegeten worden. Weg sluipwesp. De merel deed er nog een paar happen bij in de tuin met insecten. Vloog daarna met volle bek weg.

Foto Merel met hapje

Foto rechts: Vlozegge

13 juni 2016

Spaanse ruiter. Beschermd plant! Spaanse ruiter behoort tot de composietenfamilie. In tegenstelling tot distels heeft de plant geen stekels. Groeit op blauwgraslanden met een voedselarme zure bodem. De naam is vreemd. In Spanje tref je de plant niet aan. Hier zeldzaam.

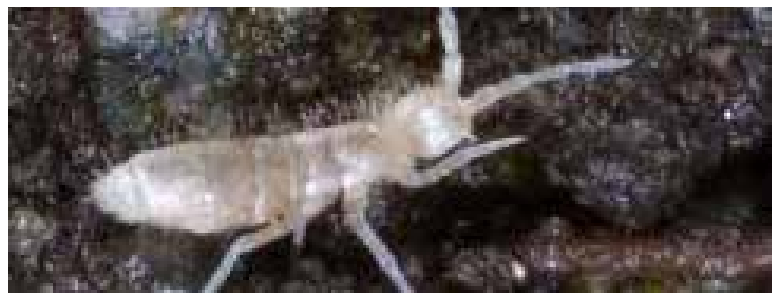

Foto Spaanse Ruiter

13 juni 2016

Vlozegge: rode lijst plant. Een vlozegge groeide vroeger vrij algemeen. Nu sterk in aantal afgenomen. Je moet erg goed kijken en zoeken om het kleine plantje aan te treffen. Deze zegge houdt van een vochtige standplaats. De rijpe zaadjes kunnen als een vlo wegspringen. De naam is wel duidelijk zo.

Cursus bodemdieren

Door **Léon Tromp**

Foto links **Ans Ottema**

In 2015 hebben we in het kader van het Jaar van de Bodem een cursus over bodem georganiseerd. Die cursus ging over zand, bodem en stenen. Dode materie dus.

Maar hoe zit het met het leven in en op de bodem?

Hoog tijd om daar eens een blik op te werpen!

We beginnen met een theorie-avond, waarbij we kennis maken met het leven in en op de bodem. Een verwarrende veelsoortigheid, waarvan we het grootste deel met het blote oog niet eens kunnen zien. De avond spitst zich daarom toe op een kleine greep uit de vele diergroepen in en op de bodem, die groot genoeg zijn om te zien. Hoe

zien ze er uit? Wat doen ze in de bodem? Hoe dragen ze bij aan de bodemvorming?

Tijdens de excursie is het de bedoeling niet alleen naar het voorkomen van dieren in de bodem te kijken, maar ook te vergelijken tussen bodems uit verschillende omgevingen. Wat vind je in bosgrond? In kleigrond? En hoe zit het met grasland?

We gaan dus veel kijken, maar ook vergelijken.

De nadruk ligt niet op het determineren, maar op het kennismaken met de grote verscheidenheid van soorten die in en op de bodem leven.

De workshop wordt gegeven door Léon Tromp en Gerard Doornbos.

De theorie-avond is op donderdag 8 september in 't Onderschoer van 19:30 tot 22.00u; de excursie is op zaterdag 10 september, van 10.00 tot ca. 13.00 uur.

Plaats van de excursie: Natuurtuin en omgeving.
Kosten: Leden € 6, niet-leden € 9.
Koffie en thee tijdens de excursie inbegrepen.

Maximaal 15 personen.
Opgave voor 1 september via cursus.ivnma@gmail.com.

Vogelen vanuit de luie stoel

Door **Margreet Afman**

Eerst een rectificatie op mijn vorige verhaal. Dat groene vogeltje op de pindacake is per abuis een groenling genoemd. Het is natuurlijk een sijs en wel een mannetje, te herkennen aan het zwarte kapje op de kop.

Foto kikker

Foto meesje

De luie stoel staat nu geregeld op mijn terras, maar het vogelen is nu veel moeilijker. Er is niet meer één lokale plek met voer. De vogels baltsen, zingen, bouwen nesten of broeden bij mij in de tuin of bij de burens. Ik zie ze dus veel minder en moet ze aan de zang herkennen en dat is een heel andere sport en moeilijk. Bovendien hebben ze hun territorium. Daar jagen ze de soortgenoten uit weg. Naast verschillende merels hebben ook veel houtduiven mijn tuin veroverd en hebben daar hun verschillende territoria. Het gaat er soms heel heftig aan toe. Ze broeden her en der en er verschijnen dan ook geregeld jongen. Vaak zitten ze op de grond in de bosjes en zoeken daar de zaadjes of knolletjes van het speenkruid. Ze vliegen dan heel laat op met veel geklapper van de vleugels. Schrikken!!!! Ik zie nu het andere dierenleven, bijvoorbeeld kleine watersalamanders, bruine en groene kikkers, waterjuffers, libellen, torren, etc. in en bij de vijver. Heel veel tuinhommels en andere hommels, bijen en zweefvliegen op de bloeiende planten, maar helaas heel weinig vlinders. Die laatste wilde ik tellen, maar daar ben ik dus heel snel mee klaar. Het beperkte zich tot nu toe tot citroenvlinder, oranjetip, klein koolwitje en wat motten. Dus niet erg spectaculair.

Door het slechte weer in het begin van het voorjaar werd wel mijn nestkastje, dat heel dicht bij mijn terras hangt (ik zat daar dus weinig) in gebruik genomen door een koppel pimpelmezen en met goed resultaat. Wanneer ze broeden en de jongen al voeren laten ze zich niet gauw meer weggagen. Zelfs een parasol vlakbij de opening werd geaccepteerd! Op zondag 29 juni vlogen de jongen uit. Ik heb er vier gezien, maar er waren er meer. Het werd al donker en op maandag was de kast leeg. Een vriendin heeft op zaterdag 28 juni een paar foto's gemaakt, die ik hierbij voeg.

Wanneer ik dit schrijf regent het en zingen merel en zanglijster, ondersteund door het geluid van de groene kikker. Deze laatste gaat de hele nacht door en maakt de meest vreemde geluiden. Dat gekwaak is zeer gevarieerd en soms nauwelijks als kikkergeluid te herkennen. Gelukkig kan ik er van genieten, zodat de slaap er niet onder lijdt.

Ik ben benieuwd of ik jullie de volgende keer wat over vlinders kan vertellen.

Verslag Diersporen 2016

Door **Andrea Lagendijk**

Foto's **Joke Stomps**

Diersporen vinden we overal. Tijdens de cursus in april/mei zijn we op zoek gegaan naar diersporen in allerlei vormen. Henriëtte van der Loo heeft ons tijdens de theorielessen kennis laten maken met verschillende soorten diersporen: vraatsporen, graafsporen, gallen, nestvormen, pootafdrukken, braaksporen, te veel om op te noemen. Allerlei sporen lagen uitgestald en aan de hand van een soort quiz zijn we op onderzoek gegaan.

Tijdens de excursies zijn we op zoek gegaan naar sporen in het veld.

De 1e ochtend op Beekvliet. Daar hebben we in een sparrenbos veel verschillende sporen gevonden, o.a. veren, een skelet van een kat en een nest van een fazant waarvan 2 eieren waren opgegeten.

De 2e ochtend zijn we op Hackfort op onderzoek uitgegaan. Er was nu veel meer begroeiing, waardoor het moeilijker was om iets te vinden. We hebben wel veel uitwerpselen van marterachtigen en graafsporen van dassen gevonden.

Met dank aan de enthousiaste begeleiding van Henriëtte en de enthousiaste cursusgroep voor deze interessante en leerzame cursus.

Foto's v.l.n.r.
Wientjesvoort
Edwin ter Velde en Wilco van Rooijen

Aangevraagde wandeling

door **Gerard Wesselink**

foto's **Gerard Wesselink**

Begin februari van dit jaar werd ik gebeld door onze coördinator aangevraagde wandelingen Johan Aalbers met de vraag of ik een wandeling wilde gidsen rond de Wientjesvoort/Kranenburg op zondagmorgen 28 februari 2016 om 10.00 uur op de natuurcamping Wientjesvoort Zuid.

Er heeft een groep van circa 30 mensen 24 uur gekampeerd met als thema "zero waste". Dit was georganiseerd door Ilona, die werkt bij Bas Buitensport, een winkel met outdoor spullen uit Wageningen. Zij organiseren regelmatig van deze campingactiviteiten waar een ieder aan deel kan nemen.

Deze happening was mede georganiseerd door beroepsavonturier Wilco van Rooijen en Edwin ter Velde, die beide ook aanwezig waren. Ze zijn bekend als bergbeklimmers van o.a. de K2. Wilco gaat met Edwin

ter Velde iets bijzonders doen, namelijk een reis naar Antarctica maken met een op zonnepanelen aangedreven en zelfgebouwde auto.

Ik kwam om even voor tien op de camping (de oprit stond vol met auto's), lopend met een gekneusde teen (het verhaal hoe dat gekomen is zal ik je besparen). Het had 5 graden gevoren. Ik zag tientallen kleine tentjes. Midden op het terrein stond een groep mensen te discussiëren over; hoe we afval kunnen reduceren. Velen stonden te bibberen van de kou. Ze hadden niet door dat slecht weer niet bestaat, maar slechte kleding wel. Een grote braadpan stond op een houtvuur met er naast een berg eierschalen, genoeg om een groentetuin van kalk te voorzien.

Ik heb met een groep van ongeveer 25 mensen (sommigen gingen weg omdat ze nog ver moesten reizen)

de wandeling gelopen die we op 8 december 2013 ook hebben gelopen. Veel verteld over de natuur, landschap en geschiedenis. Met name over de geschiedenis van architect Cuijpers die in zijn jonge jaren veel gebouwd heeft op de Kranenburg. Tijdens de wandeling hoorde ik diverse dialecten en accenten tot het Vlaams toe. Het was een heel divers gezelschap waarvan velen elkaar voor de happening niet kenden.

Zie voor het verslag van Ilona en de vele foto's op www.basbuitensport.nl. Doorklikken naar Blog en zie het verhaal van 2 maart 2016. Het was voor mij een bijzondere ervaring om met zo'n groep mensen te mogen wandelen. Niet alleen voor mij maar ook voor de penningmeester, want het zondagtarief is € 50,00.

Een schim in de duisternis.....

Door **Carola Dekker**, Cursist Gidsencursus 2016/2017

Foto **Paula van Enk**

Vleermuizen, een boeiend onderwerp voor mij, omdat ik maar weinig over deze beestjes weet en er dus graag wel eens meer over wil weten.

Er komen ook direct allerlei vragen in me op: wat zijn dat voor dieren, welke soorten zijn er, hoe leven ze en waar slapen ze?

Op 10 mei krijgen we eerst de theorieles over vleermuizen, gegeven door een zeer enthousiast vertellende Kevin Collins. Hij neemt ons mee in de mysterieuze wereld van de vleermuis. Vleermuizen zijn zoogdieren die kunnen vliegen. Vliegen doen ze met de handen. Vleermuizen hebben lange vingers met een dunne huid ertussen, die via de achterpoten doorloopt tot aan het puntje van de staart. Wanneer ze vliegen vouwen ze de vleugels in en uit als een paraplu.

Er zijn 21 soorten kleine vleermuizen in Nederland, waarvan 7 in Neede. Overdag slapen vleermuizen hangend op hun kop, verborgen op plekken waar hun vijanden moeilijk kunnen komen. De slaapplekken kunnen grotten, boomholtes of gebouwen zijn. In de schemering gaan ze op zoek naar voedsel dat in het algemeen bestaat uit

insecten, vogels, vissen, muizen, fruit en bloed. Een vleermuis eet per dag ongeveer de helft van zijn lichaamsgewicht.

Vleermuizen horen beter dan dat ze kunnen zien. Om toch in het donker de omgeving te kunnen waarnemen maakt een vleermuis gebruik van echolocatie. Dit betekent dat de vleermuis korte, heel hoge, geluidjes uitzendt. Op die manier kunnen ze horen hoe de omgeving eruit ziet.

Wat wij van vleermuizen zien is vaak alleen maar een schim in de duisternis. Gelukkig bestaat er een vleermuisdetector die hoge geluiden opvangt waardoor de verschillende soorten vleermuizen voor ons hoorbaar zijn.

In de avond van 13 mei zijn we onder leiding van Kevin Collins, Anke Hollink, dhr. Kornegoor en dhr. Ten Barge op zoek gegaan naar vleermuizen m.b.v. de vleermuisdetector, rondom Huize de Kamp in Neede.

In het begin blijft het rustig, vermoedelijk omdat het nog vrij licht is buiten. Maar al gauw wordt het schemerig en kan het feest beginnen. De spanning stijgt.....

Kijken, luisteren, ons hoofd omhoog gericht en ineens.....is daar het tikkende geluid op de detector. Prachtig om te horen!!

Maar zien, heel moeilijk. We staan onder een bladerdek van de bomen dus de vleermuizen gaan gewoon op in de bladeren.

We zijn nog een stukje verder gelopen tot aan de vijver bij Huize de Kamp, waar we vrij in de lucht kunnen kijken.

En dit werkt. We krijgen tikkende geluiden door op de detector, zachter en harder met snelle krachtige tikken. Als we omhoog kijken zien we de vleermuizen over ons heen scheren. De harde tikkende geluiden zijn van de Gewone Grootoorvleermuis. Ook zien we vleermuizen laag over de vijver vliegen. Dit zijn Watervleermuizen. De zachtere tikken zijn van de Dwergvleermuis. We genieten er een tijd van en lopen dan met elkaar weer richting ons startpunt.

We kunnen terugkijken op een mooie leerzame theorieles en een geweldige excursie, en ik ben een hoop wijzer geworden over het mysterieuze leven van de vleermuis!

Project van Luchtkasteel tot Dassenburcht

Door **Gerard Wesselink**

Foto **Gerard Wesselink & Kees van Capelleveen**

Dit landelijk project is 12 á 13 jaar geleden gestart en opgezet door de Vereniging van Particuliere Landgoedeigenaren. Enkele landgoederen hadden last van vandalisme op hun landgoed en bedachten dat ze hier wat mee moesten. Met een flinke subsidiepot zijn video's, zeer goede lesmappen en uitgebreide leskisten samengesteld. Het is de bedoeling dat op school de les wordt voorbereid, zodat de kinderen voorbereid zijn op de praktijk lessen in de natuur met diverse opdrachtjes. In principe werft een landgoed een school om hieraan deel te nemen en rekruteert vrijwilligers. Deze zijn/worden veelal geworven onder IVNers. Project vLTD kon financieel het project niet meer draaiende houden en is vanaf dit jaar overgenomen door het IVN.

Ik heb vanaf begin meegedaan als vrijwilliger. Het begon op Huize Verwolde in Laren, met scholen uit Lochem, Exel en Laren. Doordat de bemensing van de vrijwilligersgroep te wensen overliet kwam het project op Verwolde op een dood spoor. Het zou leuk zijn als deze activiteit in dit gebied weer opgepakt zou worden.

Nu zijn we alweer een groot aantal jaren bezig bij kasteel Hackfort, van Natuurmonumenten (NM), met de school Het Hoge en sinds kort ook de school van Alie Perdok de

Dorpsschool. Op beide scholen zitten ongeveer 400 kinderen. Aan het begin van jaar maken we het programma klaar. Hierbij zijn aanwezig: Willem Regtop (van NM), 2 leerkrachten (van elke school één), de vrijwilligers (veelal IVNers van onze afdeling). Dit onder coördinatieschap van Gerrit Mensink (geen IVNer). De leerkrachten hebben aan de hand van de syllabus de lessen uitgezocht en data opgegeven.

Als ik even naar ons programma van dit jaar kijk dan gaan we o.a. het volgende doen, met behulp van diverse hulpmiddelen uit de leskist: Met groep 1 en 2 doen we: "Erik de Eekhoorn is jarig". De kinderen versieren een feestplek, zoeken hapjes voor de gasten, zoeken

naar sporen e.d.

Met groep 3 en 4 gaan we bekijken of het landgoed geschikt is voor vleermuizen.

Met groep 5 gaan we het landschap beleven.

Met groep 6 en 7 doen we: "de schat van David". David is een jonker die in 1901 10 jaar was. We gaan kijken hoe het landschap er nu uitziet, met grondboren, boomhoogtemeters e.a.

Met groep 8 gaan we naar de Veengootopzoeknaarwaterdierdjes en gaan de kwaliteit van het water beoordelen aan de hand van de gevonden waterdierdjes.

Neus ook eens rond op de website www.vltd.nl die nog steeds in de lucht is.

Zomertijding

Onder wolken met blauw doorboord,
Duinen, weiden en velden door zon beschenen.
Enige meien tijdeloos op kromme benen

Aan wallekant van brede stroom, rusteloos kringend geringeloord....
Als flauw de halmen buigen en rekken, door wind gehoord.
Nog vogels fladderen tussen wilgentenen....

De peppels – bladeren ritselend – ongestoord
En glans aan zonneschijn ontlennen!

Zie futen in de rivier, waarvan één geoord.
Over rijzen steeds hoger, luister aan het verlenen
Menige leeuweriken van veld en beemd jubelend henen.
Elders gele bloemen, staan met groen omboord:
Ritsen wederiken, die stuifmeel en nectar lenen.

Hans Kroes
Den Haag 28-08-1969

Foto Paula van Enk

Algemene gegevens

Secretariaat:

Wilhelminalaan 17, 7241 HC Lochem
@: ivnma.secr@gmail.com
Bank: NL91INGB0004392094
Website: www.ivn.nl/afdeling/noord-midden-achterhoek

Contributie:

leden €22,00
huisgenootleden €15,00
donateurs €15,00

Opzegging:

schriftelijk 6 weken voor eind
verenigingsjaar

Coördinatoren van de werkgroepen

Jeugd

Jeanet Moorman, tel. 0573-769048
Molendijk 18, 7245 NE Laren
@: jeugdgroep.ivnma@gmail.com

KIWI

Alie Perdok, tel. 0575-554074
Hilverinkweg 2, 7251 PA Vorden
@: alie.perdok@hotmail.com

Koffietafel

Margreet Afman, tel. 0545-274580.
Kuipers Rietberglaan 6,
7271 EK Borculo
@: mjafman@caiway.nl

Landschapsbeheer

Wybren Jouwsma, tel. 0573-256250
Vordensebinnenweg 1,
7241 RM Lochem
@: wybren@jouwsma.nl

Natuurtuin Lochem

Gerard Doornbos, tel. 0573-251041
Pr.W.Alexanderlaan 11,
7242 GH Lochem
@: ivnnatuurtuin@hotmail.com

Publiciteit

Karen Groeneveld, tel. 0573-250404
Wilhelminalaan 17, 7241 HC Lochem
@: ivnma@gmail.com

Scholing/Cursussen

Geke Nikkels, tel. 0573-432300
Oude Larenseweg 99,
7217 PA Harfsen
@: gekenikkels@hotmail.com

Verenigingsavonden

Stieny Miedema, tel. 06-25015011
Joostenkamp 39, 7261 PJ Ruurlo
@: c.miedema@kpnplanet.nl

Wandelingen

Loes Iagendijk, tel. 0545-272595
Hambroek 50, 7271 HB Borculo
@: loeslagendijk@kpnmail.nl

Bestuurssamenstelling

Voorzitter a.i.:

Stieny Miedema, tel. 06-25015011
Joostenkamp 39, 7261 PJ Ruurlo
e-mail: c.miedema@kpnplanet.com

Secretaris:

Karen Groeneveld, tel. 0573-250404
Wilhelminalaan 17, 7241 HC Lochem
e-mail: ivnma.secr.@gmail.com

Penningmeester:

René Regouw, tel. 0575-776063
Zutphenseweg 84, 7252 DR Vorden
@: regouw@tele2.nl

Bestuurslid:

Hans Berndsen, tel. 0545-477222
Papaverstraat 8, 7151 VZ Eibergen
@: j.berndsen1@upcmail.nl

Bestuurslid:

Loes Iagendijk, tel. 0545-272595
Hambroek 50, 7271 HB Borculo
@: loeslagendijk@kpnmail.nl

Ledenadministratie

Gerard Wesselink, tel. 0575-441489,
Schoolstraat 2, 7251 XR Vorden,
@: dikkieengerard@gmail.com

Colofon

Redactie:

Dientje Aalbers, Margreet Afman,
Gerard Martens, Carola Dekker

Mail:

johandientje@gmail.com
ivnma@gmail.com

Opmaak:

Paula van Enk

Plaatselijke contactpersonen

Barchem:

Ineke Wijngaard, tel. 0573-442791
Ruurloseweg 4, 7244 AV Barchem
@: iwijngaard@hetnet.nl

Borculo:

Ans Ottema, tel. 0545-272460
Kluverskamp 2A, 7271XN Borculo
@: aottema@hetnet.nl

Lochem/Laren:

Ettie Segers, tel. 06-17980885
Emmastraat 30, 7241 EK Lochem
@: ettiesegers@gmail.com

Ruurlo:

Hermien Bannink, tel. 0573-451848
Batsdijk 19, 7261 SN Ruurlo
@: hermien.bannink@kpnmail.nl

Vorden/Hengelo:

Alie Perdok, tel. 0575-554074
Hilverinkweg 2, 7252 PA Vorden
@: alie.perdok@hotmail.com